

Richter, Václav

Podivín, Zekirkostel a Slivnice

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. F, Řada uměnovědná. 1958, vol. 7, iss. F2, pp. [68]-87

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/111056>

Access Date: 16. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

VÁCLAV RICHTER

PODIVÍN, ZEKIRKOSTEL A SLIVNICE

V příspěvku k historii architektury raného středověku na Moravě¹ snažil jsem se objasnit otázku moravského biskupství v X. století. Nové archeologické objevy posledních let z velkomoravského údobí, které jsem již tehdy předpokládal, otvírají nové obzory i pro tuto záhadu nejstarších dějin Moravy. Proto se vracím k tematiku, abych je znovu prozkoumal nikoli jen podle písemných pramenů, ale též podle jiných náznaků a vodítek, jak plynou z nynější situace vědomostí o Moravě před tisíciletím.

Nejprve lze opakovat písemné údaje o moravském biskupství X. věku. Na listině mohučského arcibiskupa Willigisa z r. 976 se uvádějí nejmenovaní sufragáni, biskupové špýrský, wormský, pražský a moravský.² Označení „moravského“ hodnostáře podle země, na rozdíl od ostatních, určených podle jejich sídel, nemůže být dostatečným důvodem pro domněnku, že šlo o neplnoprávného nebo misijního biskupa. Titul „moravský“ se vyskytuje i u arcibiskupa IX. století, i u biskupů XI. věku. Mimo to je nutno poznamenat, že na Moravě neznáme — kromě několika výjimek — názvy předpřemyslovských hradů: Proto by bylo možné, že některý staroslovanský hrad — sídlo biskupovo — na řece Moravě slul Morava, podobně jako Nitra na toku Nitry.

Jiná zpráva o moravském biskupství se zachovala v Kosmově kronice, neboť se v ní vypráví, že na Moravě prý existoval před dobou pražského biskupa Šebíře (1030—1067) jistý biskup, jak se kronikář domnívá, jménem Vracen.³ Musila to být asi intence pravdomluvnosti, jež přinutila Kosmu k této poznámce, jelikož jinak se autor spíše jeví jako zastánce jednotné českomoravské diecése. Pozoruhodné však je, že Kosmův syn, moravský reformní biskup Jindřich Zdik,⁴ zřejmě chtěl obnovit tradici moravského biskupství X. století. Nepoznal snad skutečnou historii zvláštní moravské diecése právě od svého otce, jenž ji ve své kronice z pražských zřetelů potlačil?

Olomoucký biskup Jindřich Zdik (1126—1150) daroval kolem r. 1137 nově kapitule u dómu sv. Václava liturgickou chórovou knihu, v jejímž kalendáriu jsou nekrologové záznamy.⁵ Sufragáni na olomouckém stolci jsou zde očíslováni a první biskup po založení biskupství v Olomouci r. 1063 jménem Jan (1063—1085) má již pořadové číslo III.⁶ S tím souvisí, že se Jindřich Zdik nazývá v listinách sedmým olomouckým biskupem.⁷ Je nepochybné, že biskupství v Olomouci v druhé čtvrtině XII. století, tj. tehdy Jindřich Zdik, předpokládalo před r. 1063 existenci dvou biskupů-předchůdců. O těchto renesančních nebo restitučních tendencích Jindřicha Zdika svědčí také to, že vymohl navrácení Podivína s mincovnou olomouckému stolci, jak ještě později uvidíme. Bylo již ukázáno,⁸ že uvedené dva neznámé moravské biskupy před r. 1063 nelze klásti ani do IX. věku, ani do první poloviny X. století, pro niž pozdně středověké katalogy olomouckých biskupů, tj. anonymní *Granum catalogi praesulum Moraviae* (po r. 1420) a *Augustina Käsensbrota* (1467—1513) *Series episcoporum Olomucensium*⁹ vykombinovaly biskupy Jana (916) a Syl-

vestra (942). O Janovi a Sylvestrovi není nic známo, kdežto moravští biskupové mezi 976—1030 jsou doloženi časově bližšími, na sobě nezávislými prameny.

Zpráva pražského kapitulního děkana Kosmy o Vracenovi není jeho jedinou zmínkou o moravském biskupství před XI. věkem. V 15. kapitole I. knihy uvádí kronikář stručná data o Bořivoji a jeho nástupcích, Spytihněvu a Vratislavovi, jenž měl dva syny, Václava a Boleslava (vše u roku 894). Pak píše, že pomlčí o tom, jak a kde byl Bořivoj pokřtěn, jak vzrůstalo křesťanství za jeho nástupců v těchto krajinách a které kostely jednotlivá knížata vystavěla. Tyto věci čtenář najde napsány již jinými: něco „in privilegio Moraviensis ecclesie“, něco v Epilogu Moravy a Čech, něco v Životě čili umučení sv. Václava. Zmíněné události se staly mezi r. 894—929 (zavraždění sv. Václava).¹⁰ Víme dnes, že jde hlavně o církevněšlovanské počátky českého křesťanství, které chtěl Kosmas vymýtit z přemyslovské historie, při čemž odkazuje nikoli na prameny současné s událostmi, nýbrž k pracím pozdějšího původu, jak plyne z uvedení Života sv. Václava, patrně Kristiánovy legendy.¹¹ Názor některých historiků, že sled otázek u Kosmy [a] křest Bořivoje, b) šíření křesťanství v Čechách, c) zakládání kostelů] odpovídá pořadí Kosmou citovaných pramenů [a] Privilegium, b) Epilog, c) Legenda sv. Václava] je ovšem schematem, které předpokládá u autora přímo matematickou a tím nemyslitelnou systematickosti. Problematiky moravského biskupství se nepochybně týká ono Privilegium moravské církve. V. Chaloupecký, navazuje v tom na Herm. Jirečka, objevil rekonstrukci ze čtyř legend — Diffundente sole, Kristiána, Tempore Michaelis imperatoris a Beatus Cirillus — spis pátý (legendu?), jenž prý byl rozvedením listu papeže Jana VIII. „Industrie tue“ z r. 880 a Kosmou uváděným Privilegiem moravské církve.¹² Toto „Privilegium“ vzniklo v Čechách kolem doby založení pražského biskupství.

V Kosmově kronice se opakuje výraz „privilegium“ desetkrát.¹³ Pomine-li se Privilegium moraviensis ecclesie, označuje tak Kosmas privilegium kostela sv. Jiří v Praze, zakládací listinu pražského biskupství, listinu sv. Vojtěcha zmíněnou v tzv. zakládací listině pražského biskupství z r. 1086 (a popř. listinu papeže Benedikta VI. a císaře Oty I.), listinu pražského biskupství z r. 1086 (třikrát), stvrzující listinu papeže Klimenta III. (dvakrát), opět tzv. zakládací listinu pražského biskupství (při shromáždění v Mantově 1092), zakládací listinu vyšehradské kapituly a zakládací listinu třebečskou. Nemůže být pochybností o tom, že v Kosmově době znamenalo slovo „privilegium“ listinu a proto Privilegium moravské církve musilo být listinou a nikoli legendou. Chaloupeckého domněnky jsou nesporně bludné. Jakou však listinu moravského kostela mohl znát v Praze Kosmas na začátku XII. století? Lze uvažovat o třech možnostech. První předpoklad, že se v archivu pražského biskupství tehdy zachoval originál nebo opis bully Industrie tue z r. 880, známé dnes jen z opisu ve vatikánském archivu,¹⁴ byl by zřejmě fantastický. Je totiž téměř nepředstavitelné, jak by se tam tato papežská listina dostala. Druhou eventualitu vyslovil již J. Pekař ve svých proslulých pracích o Kristiánově legendě. Měl za to, že Kosmou uváděné Privilegium moraviensis ecclesie byla listina knížete Vratislava, vydaná při založení olomouckého biskupství r. 1063. Tato zakládací listina byla pak podle J. Pekaře zničena pražským biskupem Jaromírem-Gebhartem, když r. 1086 splynulo moravské biskupství s pražskou diecí. Ačkoli je tato Pekařova střízlivá myšlenka lákavá, lze proti ní uvést závažné námitky. Především je značně sporné, zda nějaká Vratislavova

listina k založení moravského biskupského stolce v Olomouci vůbec existovala. V. Novotnému¹⁵ se zdálo „dosti zvláštní“, že při olomouckém podniku není ani zmínky o účastenství papežské kurie. Vysvětloval to tehdejší velkou primitivností českých styků s kurií. Avšak styky Čech s kurií byly právě za Vratislava velmi živé.¹⁶ V. Hrubý došel k názoru, že Vratislavova listina prostě nebyla.¹⁷ A to je nepochybně správný závěr. Založení pražského biskupství se událo za patronance papeže a císaře a ještě r. 1144 zasahoval římský král Konrád III. do podřadné restituce statků olomouckého biskupství. Jak by bylo možné, aby kníže Vratislav zřizoval sám od sebe moravské biskupství a vydával o tom listinu bez jakéhokoli ohlasu? Možnost Vratislavova činu lze pochopit jen tak, že kníže pouze obnovoval instituci, na níž existovalo starší zachované privilegium; proto také jeho listina o tom byla nadbytečná. Ostatně se nejeví být ani pravděpodobný Pekařův důvod pro nedochování domnělé Vratislavovy listiny, tj. její zničení Jaromírem-Gebhartem. Předpokládaná Vratislavova listina nemohla být totiž škodlivá záměrům pražského biskupa, naopak: právě přece ona by dokazovala, že původní jednotná českomoravská diecése byla roztržena „postea antecessorum suorum consensu sola dominantium potestate“. Byla by proto pro Jaromíra-Gebharta spíše důležitým dokladem pro jeho podvod, spáchaný s tzv. zakládací listinou pražského biskupství z r. 1086. Plánům Jaromíra-Gebharta byl však velmi nebezpečný jiný dokument, dokazující existenci zvláštního moravského biskupství a proto jím odstraněný, dnes neznámá zakládací listina moravského kostela z X. století.¹⁸ To je zřejmě třetí možnost výkladu Kosmova Privilegia moraviensis ecclesie a vysvětlení nejvíce vyhovující sporým historickým náznakům. Tato ztracená památka se asi dostala do Prahy za biskupa Šebíře po přemyslovské okupaci Moravy. Podle Kosmova odkazu na Privilegium moravského kostela lze soudit, že neobsahovalo ovšem zprávu o Bořivojově pokřtění, nýbrž že v kontextu listiny (snad v arenze nebo v naraci) byly zachyceny některé údaje o tradici moravské církevní organizace z velkomoravského údobí a tedy i o církevněslovanské liturgii.

Úmyslné zničení zakládací listiny moravského kostela¹⁹ má za následek, že existence moravského biskupství v X. století je dosvědčena některými jen nepřímými náznaky. Jedním z těchto vodítek je tzv. zakládací listina pražského kostela od císaře Jindřicha IV. z r. 1086.²⁰ Jak známo, je zachována jednak v opise ze XII. věku v Mnichově, jednak v Kosmově kronice a představuje vítězství Jaromíra-Gebharta v zápase o sjednocení Čech a Moravy v jedinou diecési po založení olomouckého biskupství r. 1063. Jaromír-Gebhart docílil tohoto úspěchu podle textu listiny tím, že na mohužské synodě předložil zakládací listiny pražského biskupství (z doby kol 973) od papeže Benedikta VI. a císaře Oty I., dosvědčující prý původní církevní celistvost českomoravskou. Kosmas, věrný přívrženeц pražského biskupa, přináší o jednání synody důležitý dodatek: Jaromír-Gebhart neoperoval před shromážděním jen listinami Benedikta a Oty, ale také nějakou listinou vydanou biskupem sv. Vojtěchem.²¹ V listině 1086 následuje popis jednotného biskupství pražského tohoto znění:

Termini autem eius occidentem versus hii sunt: Tugast, que tendit ad medium fluminis Chub, Zedlza et Lusane et Dazana, Liutomerici, Lemuzi, usque ad mediam silvam, qua Boemia limitatur. Deinde ad aquilonem hii sunt termini: Pssouane, Chrouati et altera Chrouati,²² Zlasane, Trebouane, Boborane, Dedosize, usque ad mediam silvam, qua Milcianorum occurrunt termini. Inde ad orientem hos fluvios habet terminos: Bug scilicet et Ztir cum Krakoua civitate provinciaque, cui Wag nomen est, cum omnibus regionibus ad predictam

urbem pertinentibus, que Krakova est. Inde Ungrorum limitibus additis usque ad montes, quibus nomen est Triti, dilatata procedit. Deinde in ea parte, que meridiem respicit, addita regione Moravia usque ad flumen, cui nomen est Wag, et ad mediam silvam, cui nomen est More (Mure), et eiusdem montis eadem parochia tendit, qua Bawaria limitatur.

Pro otázku moravského biskupství je zásadního významu to, zda se popis pražské diecése v listině 1086 shodoval s popisem hranic pražského kostela ve ztracené listině Benedikta VI.²³ O tuto věc byl mezi historiky spor. Odpovídá však na ni sám Kosmas; císař Jindřich IV. „novum antiquo fere eiusdem tenoris addit privilegium.“²⁴ Čili kronikář eufemisticky naznačuje, že popis 1086 zcela nesouhlasil s popisem 973. A provede-li se analýsa struktury shora uvedeného popisu, dojde se k téměř výsledku.²⁵ Klíčem k pochopení smyslu popisu je určení, co znamená termín „media silva, cui nomen est More (Mure)“. Na mohučské synodě 1085 se nepochybně přičiněním Jaromíra-Gebharta stalo, že se pomezným lesem More (Mure) rozuměl rakouský Mailberk (Mouriberch, Mowerberg), jenž právě tehdy k sobě upoutal pozornost bitvou zde nedávno (1082) svedenou,²⁶ ačkoli ovšem sám Kosmas při líčení této války správně a protismyslně k listině 1086 udává, že jižní hranici Moravy tvořil „non silva, non montes, non aliqua obstacula, sed rivulus, nomine Dia.“²⁷ Ostatně Liské vrchy jižně od říčky Pulkavy v okolí Mailberka bylo možno označovat jen se značnou nadsázkou za pomezný hvozd, nehledí-li se již k tomu, že nebyly moravskorakouskou hranicí ani v XI. století, ani pravděpodobně v předcházejícím věku. Mohučské použití geografického výrazu „More“ jakožto Mailberka naráží tedy na nesrovnalosti a tím se jeví podezřelé. Tento rozpor je nutno vysvětlit tak, že určení „media silva More“ nebylo v listině 1086 aplikováno primárně, nýbrž bylo jen převzato z původní listiny (Benedikta VI.), ovšem v nesprávném významu. Pro tento závěr svědčí ostatně i očitá věc, že totiž popis hranic v listině 1086 po údají „cum Krakoua civitate“ je nesporně konfusní. Ve zcela jiném světle se pak objeví otázka Moravy v X. století, provede-li se rovnice „media silva More“ = „Alemure“ (tj. zkomolené silva Mure) z písemnosti Dagome iudex 990/992 = „saltus Marahorum“ Adama Brémského (v tomto hvozdi pramenily Odra a Labe). Pro toto ztotožnění také mluví velmi pozoruhodná okolnost, že v naznačeném hvozdu More, tj. v pohoří rozdělujícím Moravu s východními Čechami od Horního a Dolního Slezska, pramení tři Moravy, moravská, slezská (Moravice — původně Morava — Mohra) a kladská (přítok Bělé). Jméno řeky (u Tacita Marus) bylo tedy zřejmě odvozeno od pohoří, v jehož názvu se objevuje germánské označení démona-koně (posvátného zvířete Indoevropanů, srov. funkci koně v přemyslovském mythu), podobně jako v Sudetech Klaudia Ptolemaia lze zjistit keltského démona, divokého vepře.

Po tomto zjištění původního smyslu „media silva More“ se rozpadne popis pražského biskupství na tři územní oblasti. Především se zde jeví staré přemyslovské panství z první poloviny X. věku, tj. Pražsko s připojenými kmeny Bohemie (Domažlicko—Plzeňsko, Sedlecko—Karlovarsko, Lučánské Poohří, Děčínsko, Litoměřicko, Lemuzsko, Mělnicko, charvatské Boleslavsko) a s charvatskými kmeny Dolního Slezska (Slezaně, Třebované, Bobřaně, Dědošaně),²⁸ kteří byli připojeni k Česku asi knížetem Vratislavem. Druhou územní složku představuje výboj knížete Boleslava I.: „Inde ad orientem hos fluvios habet terminos: Bug scilicet et Ztir cum Krakoua civitate et cum omnibus regionibus ad predictam urbem pertinentibus. Deinde in ea parte, que meridiem respicit, Ungrorum limitibus additis usque ad montes, quibus nomen est Triti, predicta

urbs [provincia?], que Krakova est, dilatata procedit ad media silvam, cui nomen est More“. Konečně jako třetí oblast z popisu vystupuje „regio Moravia usque ad flumen, cui nomen est Wag“. Jestliže první a druhé území je dosvědčeno v přemyslovských rukách zprávou Ibrahima ibn Jakuba z let 965—966 o Boleslavovi, knížeti Prahy. Bohemie a Krakovska,²⁹ Morava s Povázím se ukazuje na první pohled jako neústrojně vložený doplněk do textu popisu 1086. Způsob, jak dosáhl Jaromír-Gebhart v Mohuči fikce, že „silva More“ neleží na severu Moravy, nýbrž na jihu, naznačil již J. Pekař. Pomohla mu písemnost sv. Vojtěcha, kterou Vojtěch-Slavnikovec (r. 982?) připojil východní Čechy k pražské diecési.³⁰

Nepřímým důkazem moravského biskupství v druhé polovině X. století je posléze i ohlas jeho založení (obnovení) v cizině. Když papež Jan IX. poslal kolem r. 900 na Moravu tři legáty (arcibiskupa Jana s biskupy Benediktem a Danielelem) a ti v Mojmiřově říši organizovali arcibiskupství s třemi sufragány, ozvala se proti tomu velmi ostře bavorská církev.³¹ A podobně, právě v předpokládané době vzniku moravské diecése v druhé polovici X. věku (973—974), počal se svou padělatelskou činností pasovský biskup Pilgrim, kterou chtěl docílit povýšení pasovského biskupství na arcibiskupství na úkor Salcburka a Mohuče a podřízení Moravy a Panonie této nové arcidiecési.³² Pilgrimova aktivnost zřejmě předpokládá, že se tehdy něco s Moravou stalo po církevní stránce.

Dosavadní přehled písemných pramenů lze proto ukončit závěrem. Je velmi pravděpodobné, že kol r. 973 bylo na Moravě restituováno, současně se založením biskupského stolce v Praze, také biskupství a přičleněno s Prahou k mohučské arcidiecési.

Je snad možno na Moravě zjistit další náznaky o tomto moravském biskupství? V historii olomouckého biskupského stolce, založeného 1063, existuje motiv jeho „přenášení“ do Olomouce.³³ Jde dokonce v této tradici „přenášení“ o dvojitý způsob, jako by olomoucké biskupství navazovalo nikoli na jednu, nýbrž na dvě předcházející instituce. Podle staršího Grana velkomoravský Cyril a Metoděj, i biskupové X. století, tj. Jan (912) a Sylvestr (942) sídlili u kostela sv. Petra na Velehradě.³⁴ Pozdější glossátor Grana lokalisoval tento údaj do Polešovic nebo Kunovic v nejbližším okolí Velehradu, asi proto, že v klášteře Velehradě nebyla svatyně s titulem sv. Petra, nebo z toho důvodu, že nevěděl již o původním názvu uherskohradištského Starého Města, tj. Velehradu. Sluší se však podotknout, že ani ve Starém Městě (Velehradě) — pokud dnes víme — nebyl nikdy kostel zasvěcený sv. Petru, což lze považovat u zprávy anonymního Grana aspoň za zvláštní. Mladší dějepisec olomouckého biskupství, Augustin Käsénbrot, si však snad představoval, že před Olomoucí (až od biskupa Ondřeje 1091) bylo biskupství také na hradě Podivíně. Není ovšem pochybností, že věrohodnost humanistického Augustina v nejstarších úsecích olomoucké historie je velmi nízká. V případě Podivína lze dnes již sotva rozhodnout, co se má přičísti spletenosti autorových kombinací nebo zmatenosti starších reminiscensí. Avšak nikoli Augustin, nýbrž jiné důvody nás nutí zabývat se přece jen otázkou Podivína.

Je pozoruhodné, jak i v novém českém dějepisectví byly nejstarší osudy a význam Podivína zatměny. Nedostatek místa nedovoluje, abych zde sledoval různé výklady v dosavadní literatuře.³⁵ Za základní zprávu o Podivíně je však nutno považovat zmínku Kosmovy kroniky při smrti pražského biskupa Šebíře 1067:³⁶

„Hic (tj. Šebíř) fere omni tempore sui presulatus sine aliqua refragatione et sine omni contradictione Boemie et Moravie quasi unum et individuum episcopium rexit et rexisset, si non post obitum Zpigitigne nimia devictus efflagitatione Wratizlai ducis consensisset promoveri Iohannem episcopum in Moravia, prius tamen multorum sub testimonio huiusmodi deliberato pheodo et alodio sive concambio, scilicet ut Pragensis presul XII villas, que sunt in omni Boemia potiores, pro illo episcopio eligat, insuper et centum marcas argenti annuatim de camera ducis accipiat; curtem autem, que est in Moravia ad Sekirkostel,³⁷ cum suis appendiciis ut antea sic et in posterum possideat, similiter et villam Slivnicam cum foro atque castrum ibidem situm in media aqua Zuartka nomine Podiuiu, dictum a conditore suo Podiua, Iudeo, sed postea catholico. Fertur autem, quod fuisset in Moravia ante tempora Severi quidam episcopus, ut reor, nomine Wracen. De qua parrochia quantum conflictum cum predicto presule Iohanne successor Severi Jaromir habuerit, in loco suo declarabitur.“

Po založení olomouckého stolce 1063 byl tedy pražský Šebíř odškodněn darem 12 vsí v Čechách a ročním platem 100 hřiven stříbra z knížecí komory. Na Moravě však stále podržel, jak to měl dříve, tyto statky (pořadí jejich je významné): dvůr u Sekirkostela s příslušenstvím, trhovou ves Slivnici a hrad Podivín uprostřed řeky Svratky, tj. Dyje. Podle jasného Kosmova textu nedostala uvedeně moravské statky ani 1063 Olomouc, ani nebyly náhradou Praze od r. 1063, nýbrž pražské biskupství je drželo již před vznikem biskupství v Olomouci. A Kosmas dále i správně uvádí, že zápas mezi olom. biskupem Janem a pražským Jaromírem-Gebhartem se týkal nikoli Podivína, ale celé moravské diecése, celé Moravy (parrochia).

Z Kosmy se také dovidáme, že hrad Podivín — ležící na ostrově, tvořeném rameny Dyje — založil žid Podiva, jenž později byl pokřtěn. Není nutné, aby se tento kronikářův údaj bral v pochybnost. Jestliže Podivín patřil Praze již za biskupa Šebíře, je zcela možné, že Kosmas — kněz pražského kostela v druhé polovině XI. století — měl o vzniku hradu vědomosti. Zdá se proto, že hrad Podivín náleží do oné vrstvy moravských hradišť, jež časově spadá do doby po opanování Moravy Oldřichem, tj. po r. 1017.³⁸ Podle historických zpráv klade rovněž dnešní archeologie Podivín do kategorie břetislavských hradišť, ačkoli lokalita není dosud známá.³⁹ Samo jméno Podivína ukazuje na tento pozdější původ, jelikož starší velkomoravské hrady mají názvy — pokud dnes víme — buď topické (Nitra) nebo pohansko mytické (Děvín, Olomouc, Rajhrad). Konečně i vybudování hradu židem nelze vylučovat. Z Prahy X. století jsou dosvědčeni židovští nebo orientální finančníci, asi nájemci mince, Nabub, Omeriz, Zanta, Noc, Mizleta;⁴⁰ žid Podiva mohl být jakousi románskou obdobou lokátora, zvláště je-li později doložena také v Podivíně mincovna.

Po jedné stránce nebylo Kosmovi dobře rozuměno. Je totiž nutno zamítnout myšlenku, že pražský biskup držel přímo hrad Podivín, jež je nepředstavitelná za tehdejších poměrů, kdy stavba hradů byla regale. Pražské biskupství mělo pouze z hradskeho území Podivína platy, jak plyne nejen z další historie Podivína, ale i z textů našich nejstarších listin, v nichž se mluví o dávkách z hradů, ačkoli se mní hradske okrsky. Proto r. 1099 a 1121 hrad Podivín, poškozovaný patrně často záplavami řeky, opravuje nikoli pražský biskup, ale kníže Břetislav II. a Vladislav II.⁴¹

Když r. 1067 zemřel pražský biskup Šebíř a na uvolněný úřad nastoupil 1068 Jaromír-Gebhart, podporovaný svými bratry, olomouckým Otou a brněnským Konrádem proti vůli knížete Vratislava II., došlo záhy ke sporu o nové moravské biskupství, o jehož průběhu se zachovaly zprávy v Kosmovi a v ně-

kolika listinách.⁴² Jaromír-Gebhart začal naléhat na Vratislava II., aby na Moravě odstranil olom. biskupa Jana. Obě strany se obrátily také na papeže Alexandra II., asi již před r. 1072. Ten určil k vyřešení pře legáty,⁴³ mezitím však Jaromír-Gebhart sáhl k svépomoci (zřejmě se souhlasem svých moravských bratří) a ztýral v Olomouci biskupa Jana, kterého musil pak Vratislav II. odvést s vojenským průvodem do Prahy. Po smrti Alexandra II. (21. IV. 1073) rozhodoval o věci jeho nástupce Řehoř VII. Před červencem r. 1073⁴⁴ zbavili legáti v Čechách Jaromíra-Gebharta biskupského úřadu, kněžství i důchodů, ale Jaromír-Gebhart odmítl jejich kompetenci, odvoláváje se na jurisdikci mohučského arcibiskupství, v čemž mu pomáhal mohučský metropolit Siegfried I.⁴⁵ Na papežovu žádost byl přesto Jaromír-Gebhart z hodnosti vypuzen Vratislavem II. Začátkem r. 1074 však Řehoř VII. dovolil vrátit Jaromírovi-Gebhartovi příjmy, aby se mohl dostavit do Říma na postní synodu, zároveň s biskupem Janem a s českým poselstvím.⁴⁶ Biskupská hodnost mu restituována nebyla a papež ho varoval, aby se nedotýkal statků moravského biskupství (possessiones Moravensis episcopatus). O něco později napomenul Řehoř VII. znovu i knížata Otu a Konráda (tedy i z úředu olomouckého, i z brněnského), zakazuje jim úklady proti olomouckému kostelu, jenž je chráněn „apoštolskými privilegii“.⁴⁷ Římského shromáždění se biskup Jan z neznámého důvodu neúčastnil, ani knížecí vyslanci. Toho se snažil využít Jaromír-Gebhart. Podle papežova listu Vratislavovi II. ze dne 16. dubna 1074 se sice Jaromír-Gebhart v Římě ospravedlnil a kníže se vybízí, aby uvedl opět Jaromíra-Gebharta na pražský biskupský stolec, avšak sporná věc mezi Jaromírem-Gebhartem a biskupem Janem byla odsunuta na příští synodu a „*terram vero, unde inter episcopos lis est, Moravensem episcopum interim tenere decrevimus*“.⁴⁸ Plány pražského biskupa s Moravou byly tedy zatím zmařeny. Jaromír-Gebhart nehodlal ustoupit. Po svém návratu do Čech, zadržev snad papežský list Vratislavovi 16. IV. 1074,⁴⁹ tvrdil podvodně, že Řehoř VII. již přiřkl statky moravského biskupství jemu.⁵⁰ Tyto sporné statky se určují jako „*bona et res*“, „*terra et alia*“, „*castrum fraudulententer captum et alia omnia*“, „*castrum quoddam et aliae res*“, „*castrum et alia*“, „*bona ecclesie (olomouensis)*“, „*castrum et alia oblata*“, „*ea omnia*“. Uvedené sporné zboží měl olomoucký biskup ihned dostat zpět po papežově zjištění Jaromírovy lži a Vratislav II. byl žádán, aby popř. Jaromíra „z hradu“ vyhnal a tak restituoval Olomouci „vše“ (omnia). Dosud se obvykle soudilo, že se zmínka pramenů o hradu týká Podivína. Tento závěr není jednoznačný, neboť Podivín drželo pražské biskupství dávno před tím a z celkové situace plyne, že Jaromírovi-Gebhartovi nešlo o Podivín, nýbrž o celou Moravu. Uváděným hradem je nutno spíše rozuměti Olomouc, sídlo biskupa Jana.⁵¹

Na jaře 1075 byl konečně spor o Moravu Řehořem VII. v Římě rozhodnut za přítomnosti obou biskupů, a to kompromisem.⁵² Pře, označená jako „*de quibusdam decimis et curtibus*“, byla řešena tak, že vše, o co biskupové mezi sebou zápasili, má se rozdělit na dvě poloviny, jednak pro Prahu, jednak pro Moravu. Nebudou-li podána do deseti roků proti tomuto výroku nová svědectví, měl platit věčně. Je tedy patrné, že Jaromír-Gebhart se svou metodou, které zatím používal, před římskými právníky nepochodil. Dosáhl jí pouze poloviny příjmů moravského biskupství a zřejmě jen s jistou blahovůlí.⁵³ Proto do deseti let, 1085, nikoli v Římě, nýbrž v Mohuči, vystoupil jiným způsobem, s klamným výkladem zakládací listiny pražského biskupství, jak již bylo shora vyloženo. Náhodou tehdy zemřel i olomoucký biskup Jan, což

asi Jaromírově záležitosti prospělo. Jeho úspěch z r. 1086 však netrval dlouho. Král Vratislav jmenoval 1090 pro Moravu biskupa Wezela a skoro současně se rozzěhnal se životem sám Jaromír-Gebhart. Situaci pak pravděpodobně ovládla Olomouc, která se ujala i Podivína, avšak kníže Břetislav II. vrátil 1099 Podivín pražskému biskupovi „sicut antea fuerat“.⁵⁴ Tím se asi vše vrátilo do starého stavu, jaký byl při založení olomouckého biskupství r. 1063. Než ani potom nebyla podivínská otázka uzavřena. Jindřich Zdík — nepochybně z dobrých důvodů — si vymohl 1144 u císaře Konráda III. „vrácení hradu“ Podivína se vším příslušenstvím Olomouci. V příslušných listinách⁵⁵ se praví, že Podivín sice v dávné době patřil olomouckému kostelu, byl však neprávem odcizen Prahou. Mimo to (Olomouci) „iura quoque antique institutionis super eodem castro reformare intendentes, monetam (percussuram monete publice) ut primo fuit inibi fieri statuimus“ a biskupským poddaným na Moravě se udělují svobody. Pražské biskupství však určité nároky na Podivín nesporně mělo, neboť bylo odškodněno darováním želivského statku.⁵⁶ A vztahy pražského stolce k Podivínu se ožívají ještě na začátku XIII. století. Když byl pražský biskup Daniel II. (1197—1214) obviněn kanovníkem Arnoldem, byl také nařčen, že českému knížeti „quoddam nobile castrum dedit, quod eidem ecclesie pietatis intuitu fuit ab O. quondam Boemie duce collatum“.⁵⁷ Jestliže oním hradem se míní Podivín, jak se obvykle soudí, šlo o holou pomluvu, což dokazuje nejen rozhodnutí z r. 1144, ale i odmítnutí Arnoldova udání papežem. Zmínka je však zajímavá tím, že by potvrzovala darování Podivína pražskému biskupství knížetem Oldřichem po r. 1017. Posléze i pražský biskup Ondřej — při smíru s králem Přemyslem Otakarem I. — odprísáhl na Šacberku r. 1221,⁵⁸ že panovník zničil jednak imunitní listinu pražského kostela, jednak jiné privilegium, „in quo continebatur idem et quedam alia, que ad presens de consilio et voluntate domini cardinalis [Řehoře de Crescentio] pro hono pacis subiteo, ita tamen, quod per hoc nichil iuris Pragensi ecclesie depereat; quod in primo hoc addito, quod Podiwin, quod aliquando fuerat ecclesie Pragensis, ipsi episcopatuui idem dux, modo rex, donaverat“.⁵⁹ Ačkoli Přemysl Otakar I. tehdy Podivín Praze ihned znovu potvrdil, zůstal nárok Prahy zřejmě prakticky nesplněn. Současně totiž (1222) olomoucký biskup Robert nejen proklamuje při zřízení fary v Přítluckách práva olomouckého kostela na chrám v Podivíně,⁶⁰ ale i určuje přítlucký farní okrsek bez ohledu na Podivín a na Prahu. Podle prof. Fr. Dostála⁶¹ farář Sigheherus v (městě) Podivíně 1248⁶² je totožný s bývalým olomouckým kapitulním děkanem Sigherem 1243⁶³ a souvislost olomoucké kapituly s podivínskou farou plyne také ze sporu o presentační právo v Bílovicích r. 1356.⁶⁴ Z roku 1508 konečně existuje podrobná zpráva o olomoucké kanovnické prebendě v Podivíně.⁶⁵ Patřily k ní desátky z celého Podivína, patronát v Podivíně, v Bílovicích a v Rakvicích, desátky z obou, vsí, desátky z vinic na Gailsperku u Rakvic a desátky z Lanštorfa, tehdy pustého.

Hrad Podivín a později město Podivín, když vzniklo, byly ovšem vždy zeměpanské. Proto mohl Soběslav II. darovat vyšehradské kapitule v Praze 1178 platy z mýta pod Podivínem,⁶⁶ proto se objevují v listinách knížecí kasteláni na Podivíně.⁶⁷ Hrad nezanihl po vysazení města; hejtman Přibík v Podivíně se uvádí 1400⁶⁸ a ještě v XVI. století (1504, 1553, 1558, 1559) vystupuje zeměpanské léno „pustý hrad (zámek) a město Podivín“.⁶⁹ Královské město Podivín, jež mělo 1297 v pečeti dvojocasého lva, bylo založeno na švábském právu a představuje jednu z velmi raných lokací na jižní Moravě,

jelikož již 1222 je doložen podivínský rychtář Gotfried,⁷⁰ současně s prvním známým podivínským farářem Herbordem.⁷¹

Je však nutné vrátit se zase do XI. věku. Smysl Podivína a jádro sporu o moravské biskupství nelze pochopit, nepoloží-li se otázky: proč po založení olomouckého biskupství 1063 podržel pražský biskup na Moravě přece jen nebo pouze Podivín (a Zekirkostel se Slivnicí) a o co opíral Jaromír-Gebhart své nároky na Moravu. Musil ovšem mít k tomu nějaké důvody, nikoli jen pouhou svévoli.

Kdyby se předpokládalo, že Podivín býval sídlem moravského biskupství v X. století, ležela by odpověď na uvedené otázky jako na dlani. Pražskému stolci po zřeknutí se Moravy 1063 byl ponechán na Moravě aspoň původní a vlastní biskupský statek, biskupský kostel, když za nové sídlo byla určena Olomouc. Byla to však okolnost pro budoucnost nebezpečná. Podle slovan-ského právního citění, jež patrně nechápalo pojem abstraktní instituce, byl oprávněným držitelem zřízení ten, kdo měl v ruce věcného representanta-instituce. Z tohoto zřetele je patrně třeba rozumět zápasu Jaromíra-Gebharta o Moravu. Jsa majitelem bývalého biskupského kostela na Moravě, osvojoval si právo na moravské biskupství.

Naznačený předpoklad o Podivíně není však možný nebo spíše přesný. Podivín v X. věku neexistoval, patří-li do časové vrstvy břetislavských hradíšť. Nemohl proto být sídlem biskupství. Význam Podivína je nutno vyložit jiným způsobem. Je obecně známo, že přemyslovská okupace Moravy v první čtvrtině XI. věku sice zvrátila staré moravské řády, ale částečně navazovala na tradici. Břetislavské hradské zřízení mělo totiž své „kmenové“ předchůdce, někdy od nových hradů dosti vzdálené (srov. např. vztah Rajhrad—Brno, Staré Město u Uher. Hradiště—Spytihněv). Lze proto vyslovit domněnku, že i Podivín je jen břetislavským zástupcem starší lokality.

K určení staromoravského předchůdce Podivína se nabízí metoda analogie z nejbližšího jihomoravského okolí. Nedaleká Břeclav, jež podle jména byla hradem založeným Břetislavem, slula 1056 Lauentenburch.⁷² V německém názvu se uchovalo jméno předbřetislavského hradiště v těchto místech, tj. asi velkomoravského Pohanska jižně od Břeclavě (4 km) a Staré Břeclavě (5½ km). Podivín se nazýval německy Kostel (poprvé 1248).⁷³ Toto jméno souvisí nepochybně se Zekirkostelem, jenž se v pramenech uvádí spolu se Slivnicí ve vztahu k Podivínu. Lze se proto domnívat, že Zekirkostel (a popř. Slivnice) znamenají předbřetislavské předchůdce Podivína, což by vysvětlovalo, proč si pražské biskupství podrželo s Podivínem právě Zekirkostel a Slivnici. Jde však nyní o to tuto domněnku podrobněji prokázat. Je to možné dvěma způsoby, topograficky a filologicky (výkladem místního jména Zekirkostel).

V místních jménech dnešní Moravy Zekirkostel a Slivnici nenalezneme. Buď tato sídliště zanikla nebo se skrývají pod jinými názvy. Dosavadní literatura,⁷⁴ jsouc sváděna německým jménem Podivína, lokalisovala vesměs Zekirkostel i Slivnici na území nynějšího města Podivína, aniž měla pro to dostatečné důvody. Německý název Podivína (Kostel) totiž pro tyto závěry nestačí. Přemyslovská přestavba Moravy přenašela staré funkce do značných vzdáleností a obvykle nesetrvávala na starých lokalitách. Rozhodující je okolnost, že v skladbě městského plánu nelze zjistit stopy po jinorodých útvech (obr. 1). Město leží v inundaci na mírném návrší (jihomoravském „hrůdu“)

při severním břehu Trkmanky, která zde kdysi slula Starou Dyjí.⁷⁵ Šlo zřejmě o rameno Dyje, do něhož se původně Trkmanka vlévala západně od Podivína. Jádrem městského půdorysu je protáhlé trojúhelníkové (popř. lichoběžníkové) tržiště, vrcholem obrácené k východu, základnou k západu. V západních dvou koutech vychází z náměstí (paralelně se základnou) ulice k severu a ulice k jihu. Komunikační orientace tohoto celku není za dnešní situace dosti jasná; tato věc však nemá pro náš účel významu. Město bylo nejprve hrazeno asi jen valovitě;⁷⁶ průběh opevnění lze na plánu snadno sledovat, jelikož kolem města „na valech“ vzniklo dodatečně drobné zastavění. Farní kostel je vysunut stranou tržiště k městskému hrazení na západě. Za bývalými hradbami se druží k městu dvě ulicovky, na západě tzv. Neustift (Novosady) a na severovýchodě Nová ulice. O jejich sekundárním vzniku svědčí jejich jména. Jižně za Trkmankou se nalézají Rybáře, jež jsou nepochybným předmostím u přechodu.

Podivínský městský půdorys se shoduje tak velice se známými pozdněrománskými „burgy“ (např. s trhovou vsí sv. Jakuba v předměstském Brně nebo s trhovou vsí sv. Blažeje v předměstské Olomouci), že jej nelze považovat asi za město vysazené na zeleném drnu, nýbrž za staré podhradí podivínského hradu, jemuž bylo uděleno před 1222 německé právo. Pro tento odhad mluví i předkolonizační patrocinium městského farního kostela (sv. Petr), i sloh jeho stavby. Z původní budovy chrámu byl totiž při obnově vnějšku kostela 1927—1928 objeven zbytek severní zdi lodí se současným portálkem,⁷⁷ jež svými přechodními burgundskocisterckými formami spadá zhruba do čtyřicátých let XIII. století, nikoli před 1222. To patrně znamená, že již v podhradí před jeho kolonizací existovala svatyně sv. Petra, nebo ještě spíše, že původní kostel sv. Petra ležel na hradě a že jeho titul byl přenesen dodatečně do městské obce. V této souvislosti je nutno se také zmínit o „podzemní“ kapli Cyrille, jež stojí na bývalém hřbitově u farního kostela. Podle pamětní desky v kapli jde prý o pozůstatek římské cisterny a později o baptisterium z cyrilometodějského údobí. Vpravdě však je dnešní Cyrilla přestavbami 1845—1858 a 1912—1915 zničená troska podunajského šestibokého hranolového karneru, současného s přechodním vedlejším kostelem a podobného karneru ve Starém Městě u Uher. Hradiště. Pramen v kapličce je druhotným zjevem. Protokol podivínské fary správně zaznamenává, že před 1784 byl kolem kaple hřbitov, že kaple sloužila za ossarium a že při čištění „studně“ v kapli se přišlo na množství kostí. Kromě toho fotografie z doby obnovy kaple 1915 v brněnském Pam. ústavě prokazuje, že zdivo karneru je téže povahy jako zdivo zachované severní zdi lodí sv. Petra.

Podivínské hradiště není dosud určeno, ačkoli pustý hrad nebo zámek Podivín byl znám ještě v XVI. století. I. L. Červinka⁷⁸ je naposled ztotožňoval s tzv. Pohanskem mezi Nýdkem a Pulgary, tj. s hradiskem ležícím v rozvětvení Dyje nad Nýdkem. Tato identifikace není možná, jelikož nýdecké Pohansko nemá s městem Podivínem společný katastr a pochází ze staršího, velkomoravského údobí.⁷⁹ Hrad Podivín, jehož poloha se stanoví 1067 „in media aqua Zuatka“ a 1121 „infra fluvium Zuratka“, což znamená totéž, nelze ovšem hledat v místech nynějšího města, ležícího vně ramena Dyje. Podivínský katastr však zaujímá i kus území mezi Trkmankou (Starou Dyjí) a „tekoucí“ Dyjí, tvořící na jihu jeho hranici proti Lednici. V této zaplavované ploše s mrtvými jezírky meandrování, pokryté loukami nebo lužními lesíky, zaznamenává josefínský katastr z r. 1787⁸⁰ v deváté trati zv. Přední a zadní

louky jihojihozápadně od města pomístné názvy: dobytčí výhon z Rybářské ulice až k „Schanz-Boden“ (tč. 1149), U lávek (tč. 1154) a obecní pastvinu „Schanz“ (tč. 1155). Les „Šance“ je znám v těchto místech dodnes (obr. 2). Protože mikulčické hradiště je na některých mapách označeno jako „šance“, lze snad očekávat, že pokusné sondy v uvedených podivínských „šancích“ popř. zjistí dlouhou hledaný břetislavský hrad Podivín.

Jestliže topické ztotožňování Zekir-Kostela a Slivnice s Podivínem se ukázalo málo odůvodněné, kde se tedy tato sídliště nalézala? Všimněme si nejprve Slivnice. Jak již bylo uvedeno, pražský kostel 1067 podržel na Moravě „villam Sliunicam cum foro“. Kníže Břetislav II. vydal se 1099 s vojskem na Moravu k Podivínu a pak na Moravě (ibidem) „in villa Sliunica (Sliwinka, Zlaunica, Zliunica) pentecosten celebravit“.⁸¹ Kníže Soběslav II. daroval 1178 vyšehradské kapitule „in villa Slivniz IIII milia denariorum singulis annis“.⁸² Jiné údaje se o osadě nezachovaly. Podle Kosmy je patrné, že Břetislav II. při výpravě nejprve přitáhl do Podivína, pak přišel nepochybně do blízké Slivnice, načež se odebral na Lucké území ke schůzce s Kolomanem. K vydání textu k r. 1099 je nutno poznamenat, že při Bretholzově rozdělení rukopisů kroniky do tří tříd A, B, C,⁸³ má kategorie A3 čtení „Sliunica“, rkp. A2a „Zlaunica“, u A1a místo o Slivnici chybí, kdežto zbývající rukopisy vykazují „Zliunica“. Rukopis A2a pochází z rozhraní XII.—XIII. století a je buď stejně starý jako A1 nebo dokonce o něco starší. Z dalšího vyplyne, že správné jméno trhové vsi nebylo „Slivnica“ (Zliunica), nýbrž „Slavnica“ (Zlaunica). Název osady nepocházel od toho, že v okolí bylo mnoho slívových stromů,⁸⁴ nýbrž Slavnica bylo původně jméno vodního toku. Podobné názvy jsou velmi časté v slovanských krajinách a odvozuje se od nich i jméno Slovanů. Vznikly od praslovanského * slov- || slav- (z praindoevrop. * kleu = téci, zaplavovati, srov. lat. cloaca).⁸⁵ Prozkoumal jsem pomístné názvy katastrů v širokém okolí Podivína a skutečně se mi podařilo nalézt v nich jedinou, avšak významnou stopu po bývalé Slavnici. V rektifikacích Mikulčic 1749—1755⁸⁶ existují tato topika: 1749 Pod Trapíkem, Štěpnice, Při Slavníku, U Slavníka, Na Slavníku, Štěpnice u Slavníku, U valu Štěpnice; 1755 Trapík, Štěpnice od Slavníka, Na Trapíku, Pod Trapíkem, Při valech, Za valama Štěpnice, Při Slavníku Štěpnice, Při Slavníku, Štěpnice u Slavníka, U valu Štěpnice. V josefinském katastru 1787 se pomístné jméno Slavník již nevyskytuje⁸⁷ a také dnes obyvatelé Mikulčic tento název neznají. Vztah Slavnice a Slavníka je zřejmý. Bylo-li fem. Slavnica obecně vodou, bylo masc. Slavník tokem, ramenem. I když nyní je Slavník zapomenut, lze jeho polohu zjistit z jeho vztahu k trati Štěpnici, neboť Slavník ležel „u“ Štěpnice nebo „při“ Štěpnici. Trapíkov se nalézá východně od Mikulčic za Kyjovkou a mezi Trapíkovem a velkomoravským hradištěm Valy směrem k řece Moravě se prostírá Štěpnice.⁸⁸ Ze situace plyne, že Slavník-Slavnica byl patrně ramenem Moravy v inundačním území, jež vzniklo ze zaplavitování nebo samo zaplavovalo okolí hradiště. U tohoto Slavníka je tedy nutno hledat osadu Slavnici, mající podle něho jméno. Trhová ves Slavnice zaujala — jak se zdá — místo na předhradí velkomoravského hradiště Valů, severně nebo severovýchodně od hradiska, kde parcelování půdy má pozoruhodnou dostředivou a mezikruhovou skladbu (severně) a kde je území (severovýchodně), na němž podle lidového rčení „nic neroste“.⁸⁹ Slavnice se tedy rozkládala ještě podle starého zvyku v zaplavané oblasti Moravy, kdežto dnešní sídliště Mikulčice, Moravská Nová Ves, Týnec, Tvrdonice, Kostice, Lanžhot jsou usazeny na terase řeky 15—30 m vysoké. Lze podotknouti, že

se také v Starém Městě — Velehradě objevuje později na velkomoravském hradišti trhová ves, podobně jako Slavnice na hradišti u Mikulčic.⁹⁰

Místopisné určení Zekirkostela vyžaduje spíše úvahu než hledání topických názvů. Pražské biskupství 1063 si ponechalo „curtem, que est in Moravia ad Sekircostel“. Proto mohl 1073 biskup Jaromír-Gebhart navštívit „curtem suam, que est ad Zekircostel“.⁹¹ Olomoucký kníže Ota II. († 1126) zakázal pražskému kostelu „foram in villa Zekircostel“. Tento trh darovali Praze olom. kníže Ota (1061—1087) s manželkou Eufemií. Roku 1110 však Ota II. uvedený trh pražské kapitule obnovil.⁹² Pražský biskup Menhart, vraceje se 1134 z Uher, onemocněl a zemřel „in villa ad episcopatum suum pertinente, quae Sckyr vocatur“.⁹³ Z těchto dosud známých zpráv o Zekircosteletě lze vyrozumět, že existovala jednak lokalita Zekircostel, jednak u této lokality „curtis“ (dvorec) se vsí, jež se nazýval také Zekircostel, popř. pouze Zekir proto, jelikož náležel k Zekircostelu. Je sotva možné, aby tak pozoruhodné sídliště zmizelo z území bez jakékoli stopy. Hledáme-li je přesto v dnešní toponomastice marně, skrývá se asi pod jiným jménem. Je nutno si uvědomit, že slovo Zekircostel vyjadřovalo smysl pouze první naznačené lokality, kdežto druhé místo bylo v podstatě jen dvorcem. V českém názvosloví sluje „curtis, curia“ obvykle týn, týnec. Obec Týnec skutečně se nalézá nedaleko Mikulčic a bývalé Slavnice v okolí Mikulčic. Je sice pravda, že nyní katastry Mikulčic a Týnce spolu nesouvisí, neboť se mezi ně vsouvá obvod Moravské Nové Vsi, avšak jméno Moravské Nové Vsi (něm. Waltersdorf) samo ukazuje na její mladší původ; mimo to území Týnce, ačkoli byl ve XIV. století městečkem, neodpovídá velikosti katastrům trhových osad. Není tedy vyloučeno, že území Týnce mělo původně větší rozsah. V blízkosti Týnce, jež leží nyní — jak uvedeno — na terase řeky, nikoli v inundaci, existuje pak jižně od velkomoravského hradiště (vnitřního hradu) Valy (směrem k Týnci) v lese zv. Pinuška kruhová vyvýšenina obehnaná valem o průměru asi 30 m, tzv. „Kostelisko“.⁹⁴ Lze považovat za velmi pravděpodobné, že jde o pozůstatek Zekirkostela.⁹⁵ Potvrzení tohoto názoru (kromě místních souvislostí) spatřuji ve zmatených povzdech o ženském klášteře v Týnci, jejichž dokladem byl i nyní nezvěstný starý obraz v týneckém kostele, představující jeptišku. Latinský nápis na něm hlásal, že 17. ledna 1359 zemřela převoryše Eufemie, dcera knížete Přemysla, zakladatele tohoto konventu sv. Ducha. Nejde o věrohodnost této konfusní památky; je však zajímavé, že obraz Eufemie, jež povolila s Otou trh ve vsi Zekircosteletě pražskému kostelu, se nalézal právě v Týnci. Ostatně o významu Týnce měl nepochybně již své mínění i Ant. Boček, neboť vyrobil o Týnci pádlek k r. 1030 jakožto o dávném věnu olomouckého biskupství.⁹⁶

Topografickou cestou dospěli jsme k rozlišení tří, popř. čtyř časových vrstev sídlištních. Základ tvoří velkomoravské hradiště neznámého jména, dnes Valy u Mikulčic, vlastně ještě starší jeho předchůdce, oplocený pouhými koly;⁹⁷ o smyslu tohoto prvního nejstaršího horizontu bylo by možno vyslovit zatím jen nedoložené domněnky. Po zániku velkomoravského hradu nastoupily dvě lokality, jednak trhová ves Slavnice, jednak Zekirkostel s dvorcem v okolí. Z podvojnosti jejich označení lze usuzovat, že ani Slavnice, ani Zekirkostel nepřevzal jméno původního hradu. Slavnice však místně, i svou funkcí, navazovala spíše na velkomoravské předhradí, kdežto Zekirkostel svou polohou a snad i svým účelem zastupoval předcházející vnitřní hrad. Obě lokality zachovávaly stále staromoravskou tradici, přidržovaly se totiž topicky velkomoravského hradu. Teprve přemyslovská okupace Moravy přinesla značnou

změnu, když funkce Zekirkostela byla převzata dosti vzdáleným novým břeťislavským hradem Podivínem.⁹⁸ Pokud jde o datování vrstev, z předcházejícího plyne, že Zekirkostel se Slavnicí — jakožto spojovací článek — by bylo vhodné položit mezi údobí velkomoravské říše (IX. století) a mezi břeťislavský Podivín (XI. století), tedy do X. věku.

Zekirkostel, souvisící s velkomoravským hradištěm u Mikulčic, byl tedy místem, jehož držení opravňovalo pražský kostel k tomu, že bral desátky z Podivínska a že si činil nároky na celou moravskou diecési. Z tohoto poznatku lze odvodit — jak soudím — jediný další důsledek, že totiž Zekirkostel byl sídlem moravského biskupství v X. století. Toto pojetí Zekirkostela je pak možno zpevnit ještě jinými úvahami.

V jednom z padělků pasovského biskupa Pilgrima (971—991)⁹⁹ se uvádějí na území Moravy a Panonie čtyři biskupové se svými sídly: Rathfred ve Favianě, sv. Metoděj „ecclesiae Speculi-Julienensis“, Alvin v Nitře a Anno ve Větvaru. Vymyšleností a chabou kombinací tohoto údaje není třeba se mnoho zdržovati; přece však jedna věc je na něm zajímavá. Pilgrimovy podvrhy se zachovaly jen v opisech XII. století; při zmínce o Metodějovi, o němž musilo býti známo, že byl „moravským“ hodnostářem, je dodatek: Specula—Julienensis se také nazývá (nuncupatur) Sugutur (Sorigutur, Ougutur). Představa, že autor nebo pozdější kopista by přidával k jednomu výmyslu jako vysvětlení ještě výmysl druhý, je nesmyslná. Proto lze předpokládat, že ve zkomolenině Sugutur (Sorigutur, Ougutur) se skrývá pravdivý údaj, totiž porušené slovo Zekir (Sekyr). Znamenalo by to, že v Pasově v X.—XII. věku bylo povědomí o sídle moravského stolce, nikoli ovšem Metodějova, ale z druhé poloviny X. století.

K původnímu významu Zekirkostela lze dospět i etymologií tohoto místního jména. Jde nepochybně o složené slovo, jehož druhá složka „kostel“ se jeví jasná. První část Zekir se obvykle vykládala jako Sekyř, tj. posesivum od osob. jm. Sekyra, čili Zekirkostel = Sekyřův kostel. Také zvěčnělý dr. Ant. Profous mi před časem odpověděl na můj písemný dotaz v tomto smyslu. S tímto pojetím lze však sotva souhlasit, jak filologicky, tak po věcné stránce. Především je nutno upozornit, že složeniny tohoto druhu nemá čeština v oblibě. Sídla se soukromými kostely se zvala prostě Kostelce nebo posesivně podle osob. jména majitele. Na Moravě sice známe Wolframitzkirchen — Wolframskirchen (překlad Olbramkostel), ale až z XIII. století. V Panonii jsou doloženy ovšem již v IX. věku např. Isangrimeschirichun, Otachareschirichun, Paldmunteschirichun apod.,¹⁰⁰ avšak v tomto území působila časná německá kolonizace, o níž na Moravě před XIII. stoletím nemůže býti řeči. Kdyby Zekirkostel (Sekirkostel) býval měl smysl „Sekyřův kostel“, znělo by pravděpodobně jméno lokality Sekyřin (nikoli Sekyř) nebo (jak naznačeno) Kostelec. Výklad „Sekyřův kostel“ není však přípustný ani věcně, jelikož šlechtické soukromé kostely v X. a v první polovině XI. věku u nás neexistovaly. Velmi nepravděpodobnou myšlenkou se jeví i možnost, že Sekyra bylo osob. jméno knížecí nebo biskupovo. Jestliže místní jméno Zekirkostel zdůrazňuje svou druhou částicí chrám, musil to být kostel zcela zvláštního významu v té době.

Tato povaha je určena složkou Zekir. Jaký obsah lze však uvést ve vztah k významu svatyně? Slovo „zekir“ má příbuzný kořen jako italská „zecca“ = mincovna, jež zase pochází od arabskožidovského „sekkah“ = mincovní razidlo.¹⁰¹ Toto odvození není tak fantastické, jak by se na první pohled zdálo. Ještě na listině olomouckého biskupa Roberta 1222¹⁰² o kostele v Přitlukách

svědčí z okolí Podivína plebáni podivínský, jaroheňvický, vrbický a farář Albero „de Sheghat“ a vedle podivínského rychtáře a Adamara s Lipertem z Lednice „Brestanus et frater eius Wicardus de Sheghat“.¹⁰³ Sheghat neznací Čejč,¹⁰⁴ nýbrž původní Týnec—Zekir, jenž se v pramenech objevuje se jménem Týnec teprve 1244 a 1245 (Markvart z Týnce v průvodu Václava I.),¹⁰⁵ patrně až po vpádu Tatarů na Moravu. „Sheghat“ bez předpokladu „sekkah“ by bylo zřejmě těžko pochopiti; tímto původem výrazu by se zjasnilo také zvláštní známě zkomoleniny „Sugutur“. Pokud jde o „Zekir“, lze v něm viděti poslovanštění cizího slova, snad „sekír“?¹⁰⁶ Bylo by dokladem pro velmi staré prolínání židovských a českých živlů v našich zemích. Nelze také znovu neuvésti Kosmovu zprávu o židu Podivovi a Podivíně, ale především: ve zcela novém světle by se objevil původ oné „antique institutionis“ v Podivíně, totiž podivínské „percussurae monetae publicae“. Podobně jako hrad Podivín byl dědicem starších funkcí, byla zřejmě i podivínská biskupská mincovna jen pokračováním dávných tradic, přenesených ze Zekirkostela.

Vztah mincovního práva k *biskupským* kostelům je známý.¹⁰⁷ V Evropě IX.—X. století se objevuje řada příkladů, doložených jednak listinami (kostel sv. Mořice v Magdeburku, arcibiskupský dóm v Brémách, v Magdeburku, biskupské chrámy v Halberstadtu, v Merseburku atd.), jednak nedoložených, kde mincovní právo na biskupském kostele tkvělo „odedávna“. Podobné poměry jako v Německu byly i v Polsku a ve Slezsku. Soudí se, že tato nejstarší mincovní činnost biskupů vznikala často „nezávisle“ na mincovním regálu panovníka, že šlo o „šťastnou usurpaci“, jelikož prý biskupové si prostě přisvojovali mincovní právo z titulu svého úřadu a panovník byl zpravidla „vlivem okolností“ nucen je mlčky trpět. Toto vysvětlení sepjetí mince s biskupským kostelem, zřejmě i u moravského Zekirkostela, zůstává na povrchu věcí, neboť souvislost svatyně a peněz vznikla již v předmonetárním údobí, v pohanském mythu. Ve své pozoruhodné práci o původu mince prozkoumal B. Laum¹⁰⁸ počátky peněz ve starém Orientě a v antice. Pokud jde např. o staré Řecko, v homérské době (neznající minci) se stalo obětní posvátné zvíře býk jednotkou hodnoty a platebním prostředkem v intrasociálním styku, tj. v uzavřeném domácím hospodářství. Profánní a intersociální směna (původně válečné kořisti nebo dar) byla bez řádu, nevázaná, kdežto kult brzy vytvořil pořádek v obětování, jednak výběrem obětí pro posvátný rok, jednak v odměňování státních funkcionářů. Jelikož v podstatě oběti netkví jen formule Do-ut-des, ale i myšlenka společné oficiální hostiny, prvotní peníze byly darem božstvu a zároveň maso obětního zvířete představovalo typický státní prostředek platu. Řecký obolos vznikl z „obelos“, tj. z dávky pečeného masa na rožni při kultové hostině. V VIII.—VII. století došlo k odmaterialisování kultu, reálný statek byl reprezentován symbolem. S těmito symboly se u velkých obětišť—chrámů směnným způsobem obchodovalo. Řecká mince, výtvar formálního řeckého nadání, byla pak bezprostředním pokračováním symbolických, předmonetárních forem peněz. Její složky, drahý kov a forma, měly samy nejprve zástupný charakter. Zlato bylo podle orientálního nazírání symbolem slunce, stříbro měsíce a měď Venuše (poměr hodnoty zlata k stříbru 1 : 13¹/₂ až do novověku odpovídal vztahu doby oběhu nebeských těles). Smysl formy-ražby byl identický se smyslem pečeti; obě znamenaly značku vlastnictví s apotropajským významem. Chrám shromažďoval kovy, nejprve bronz, později stříbro a zlato a aspoň od VI. století je hospodářsky využíval. Obraz na minci ozačoval kov za majetek boha a snad měl chránit minci i proti falšování (ubírání drahého

kovu). Sledovat podrobněji Laumovy výsledky není zde možné. Prokazují však, že historie peněz je v podstatě sekularisací určitých kultových forem.

Na Moravě u starých Slovanů nelze ovšem předpokládat přímý vývoj biskupského mincování z pohanského kultu. Jelikož křesťanství bylo u nás cizím novotvarem, bylo nepochybně i mincovní právo biskupského kostela institucí hotově převzatou. Římská církev však sama byla různě dotčena římským pohanstvím a mimo to primitivní křesťanství na cizím území obvykle navazovalo na místní starší (pohanské) tradice. Lze předpokládat, že biskupský kostel s mincovnou v Zekirkosteletě byl novým zřízením z X. století. Nepřízřusoboval se však svou polohou a funkcí nějakým domácím zvyklostem, zakořeněným v těchto místech, tj. souvisejícím s velkomoravským hradištěm Valy u Mikulčic?

Na tuto otázku mohu zatím odpovědět třemi poznámkami. Především není bez významu, že nástupcem předhradí velkomoravského hradu byla trhová ves Slavnica. Není vyloučeno, že předhradí bylo tržištěm, tj. místem směny statků od svého vzniku.

O premonetární formě peněz v našich zemích se zachovala zpráva u Ibrahima ibn Jakuba. V latinském překladě zní:

„In regionibus Bōjema conficiuntur quoque levia lineata pertenui textura ad instar reticuli, quae nulli usui sunt. Pretium eorum (est) apud eos quovis tempore decem lineata pro (uno) irāt nummulo. His vendunt et negotiantur inter se. Vasa eorum (plena) possident. His apud eos opes constant et pretium (omnium) rerum. His emitur triticum et farina et equi et aurum et argentum et omnes res.“¹⁰⁹

Poněvadž se mimo to u Ibrahima ibn Jakuba dovídáme, že se dostalo za jeden peníze kirat deset slepic, byla hodnota jednoho „tenkého lněného šátečku podobného síťce nebo sáčku“ jeden kur. „Šátečky“ nemohly být velké, ukládaly-li se do nádob, jejichž tvary v slovanské keramice nemají zvláštní rozměry. S „šátečkovou“ měnou souvisí, že všeslov. slovo „platiti“ se odvozuje od plať = šátek = kus tkaniny (srov. plátati — záplatovati — záplata, plátek = kus plátna).¹¹⁰ Jelikož Ibrahím ibn Jakub výslovně uvádí, že „šátečky“ nefněly žádnou užitečnou cenu, filologický komentář polského vydání¹¹¹ dosti bezradně soudí, že jejich hodnota musila být umělecká. O jejich produkci dovozuje pouze, že se musila odbývat pod kontrolou „jakési vlády“. Ethnologické poznámky Kaz. Moszyńského¹¹² jsou pravděpodobně bližší skutečnosti, neboť autor vidí v „šátečkách“ lidové rituální dary, obětiny. K pochopení „šátečků“ bylo by ovšem nutno zřejmě dodat, že šlo již o symboly dávek-darů-obětí. Jestliže kultové počátky se obvykle vyznačují velkým ničením statků, dochází během vývoje k odmaterialisování, jak bylo již uvedeno. Lze si představit, že dary k pohanským obětistům přinášel lid původně v plátěných uzlech a že podobně jako ve starověku zastoupil později reálné statky pouze kus plátna, kultovým místem nějakým způsobem označený (výšivkou?), jenž na trhu u obětistě se stal domácí měnou. Z tohoto zřetele je nepochybně pozoruhodná stálá hodnota „šátečku“, jeden kur. Kur (kohout) v slovanském mythu hrál podle dnešních nedostatečných náziaků asi důležitou úlohu. Byl přivolavatelem dne, tj. zajišťoval návrat slunce a denní koloběh, zaháněl svým zpěvem živou mrtvolu, nad lomenicí domu chránil magicky obydlí;¹¹³ není např. také vyloučeno, že staroslovanské hradiště Kuřim má podle kura jméno.¹¹⁴ Pokud jde o hradiště u Mikulčic a „šátečkovou“ předmonetární měnu, není ovšem o jejich vztazích nic známo. Obchodovalo-li se však „šátečky“ např. v Praze, lze předpokládat totéž i o Mikulčicích.

Konečně třetí poznámka se týká pokusu určit původní název mikulčického hradiště, dnešních pouhých Valů. Kromě tratí již dříve uvedených lze v katastru Mikulčic shledat další pomístná jména: 1749 Od Kukvička, Černé Jezero, Zapozniců, Wirgostky, Zamostniců, Dubice, Březníky; 1755 Zamostnica, Černé Jezero, Zapoznica (Zapožnica, Za Požniců, Za Bozniců), Wirgasky, Kukvicko, Kout u svodnice, Pod březníky; 1787 Kopec, Podbřezník, Panská, Padělky, Čtvrtě v předním poli, Prostřední pole, Zadní pole, Štěpnice, Kouty, Hrubé díly, Kouty (u svodnice), Wirgasky, Malé loučky, Zabožnice, Zamostnice, Panský les, Černé Jezero, Staré šance, Morávka, Struha; 1827: Zabožnitze. Tato topika jsou vesměs indiferentní, až na jeden případ, totiž na Zabožnici. Je to luční trať, ohraničená na severu loukou Zámostnicí, na východě Wirgasky, na jihu Novoveskými hranicemi a na západě obecní pastvinou: leží západně od kóty 160 a jižně od Mikulčic, od Zámostnice a od polní cesty, vedoucí z Mikulčic k hradišti Valy (tedy západně od Valů, mezi nimiž a Zabožnicí se prostírají Wirgasky, zřejmě podle jména mladšího původu). Název louky Zabožnice je tvořen podobně jako sousední louky Zámostnice, tj. louky za nějakým mostem. Podle všeho šlo u Zabožnice (písaři katastrů české názvy v pravopisu germanisovali) o území, ležící za lokalitou se jménem, odvozeným od kořene bog- (boh-). K tomu lze podotknout, že český kníže Oldřich dobyl 1015 na jižní Moravě velký hrad „Businc“.¹¹⁵ Identifikovat tento hrad s Bzenecem nedovoluje nedostatek předbřetislavského hradiště u Bzence; V. Chaloupecký a M. Weingart se domnívali, že „Busincem“ byla Bratislava, jejíž původní jméno naznačuje její maďarský název „Pozsony“ (lat. Posonium). Názor J. Stanislava,¹¹⁶ že pojmenování „Pozsony“, tj. Božan-Božan, pochází teprve z druhé poloviny XI. století, je historicky nevěrohodný, jelikož je založen na přepisu ze XVI. věku a na předpokladu, že Maďari do XII. století starou Bratislavu neznali. Nebyl však „Businc“ mikulčickým hradištěm, shledá-li se dodnes u něho pomístný název Zabožnice? Kdyby tomu tak bylo, nevztahovalo by se toto jméno na velkomoravský hrad, ale asi již na jeho prvotního předchůdce, ohrazeného, tj. vyjmutého z okolí, pouhou palisádou (na úpatí návrší!). Lze považovat i za pravděpodobné, že mezi názvy Zabožnice (Businc) a Pozsony existuje nápadná příbuznost. Tato afinita svádí k domněnce, že Businc a Pozsony jsou topika, mající smysl obecných jmen (podobně jako moravské „velehrady“) a že znamenají prastará „kmenová“ pohanská obětiště.¹¹⁷

P o z n á m k y

¹ V. Richter, O středověké architektuře na Moravě, ČMM LXV, 1943, 1—84.

² CDB I, str. 40, č. 34.

³ B. Bretholz, Die Chronik der Böhmen des Cosmas von Prag (MGH SS, n. s. II, 1923), str. 113: Fertur autem, quod fuisset in Moravia ante tempora Severi quidam episcopus, ut reor, nomine Wracen.

⁴ V. Richter, Rodiče Jindřicha Zdika, ČMM LXIX, 1950, 101.

⁵ B. Dudík, Necrologium Olomucense. Handschrift der königl. Bibliothek in Stockholm, Archiv für österr. Geschichte LIX, 1880, 639 a násl.; Ant. Friedl, Hildebert a Everwin, románští malíři, Knihovna Kruhu pro pěstování dějin umění, sv. 1 (1927); V. Richter, l. c., ČMM LXIX, 1950, 102—103.

⁶ Toto číslování převzal Kosmův pokračovatel, jenž olom. biskupa Jana (1104—1126) označuje za šestého biskupa (FRB II, 257).

⁷ Např. CDB I, str. 115, č. 111; str. 124, č. 116.

⁸ V. Richter, l. c., ČMM LXV, 1943, 56.

⁹ J. Losertl, Das Granum catalogi praesulum Moraviae, zvl. ot. z Archiv f. österr. Ge-

schichte LXXVIII, 1892; F. X. Richter, Augustini Olomucensis episcoporum Olomucensium series (1831).

¹⁰ B. Bretholz, l. c., str. 34—35.

¹¹ V. Chaloupecký, Prameny X. století (Svatováclavský sborník II, 2, 1939), 385.

¹² V. Chaloupecký, l. c., 65—116.

¹³ B. Bretholz, l. c., 292.

¹⁴ CDB I, str. 18, č. 24.

¹⁵ V. Novotný, České dějiny I, 2 (1913), 124.

¹⁶ V. Hrubý, Tři studie k české diplomacie (Spisy filosofické fakulty Masarykovy university v Brně, č. 42, 1936), 15.

¹⁷ V. Hrubý, l. c., (Poznámky), 8.

¹⁸ V listině papeže Řehoře VII. z r. 1074 (CDB I, str. 70, č. 67) se praví, že olomoucký kostel „apostolicis privilegiis munita est“.

¹⁹ Jindřich Zdik r. 1131 (CDB I, str. 118, č. 115) uvádí, že byla „priora... privilegia partim vetustate consumpta, partim bellorum tumultibus allisve occasionibus amissa“.

²⁰ CDB I, str. 92, č. 86.

²¹ B. Bretholz, l. c., 135: replicat coram omnibus privilegium... olim a sancto Adalberto episcopo... confirmatum, tam [sc. privilegia] a papa Benedicto, quam a primo Ottone imperatore.

²² „Chrowati“ v rukopise A2a chybí; srov. B. Bretholz, l. c., 138.

²³ Kosmas při smrti Boleslava II. prozrazuje, že rozsah jeho panství dosvědčuje „apostolica auctoritas“ v listině pražského biskupství; viz B. Bretholz, l. c., 60.

²⁴ B. Bretholz, l. c., 136. Je sotva pochybné, že kronikář myslí právě rozsah diecése.

²⁵ V. Richter, l. c., ČMM LXV, 1943, 59—70.

²⁶ V. Novotný, l. c., 236 a násl.

²⁷ B. Bretholz, l. c., 131.

²⁸ „Chrouati et altera Chrowati, Zlasane“ atd. je nutno chápat „... altera Chrowati: [scite] Zlasane“ atd., jak dosvědčuje i vynechání druhého „Chrowati“ v rkp. A2a. Je pouze vžitou ilusí české historie, že „altera Chrowati“ znamenají slavníkovské Čechy.

²⁹ Th. Kowalski, Relatio Ibrāhīm ibn Ja'kūb de itinere slavico, quae traditur apud Al-Bekrī (Monumenta Poloniae historica, n. s. I, 1946), 145.

³⁰ Srov. V. Richter, l. c., ČMM LXV, 1943, 71—73.

³¹ CDB I, str. 29, č. 30.

³² Srov. V. Richter, l. c., ČMM LXV, 1943, 50—55.

³³ Srov. J. V. Šimák, „Series“ Augustina Olomouckého, ČCH XXXVII, 1931, 586—588.

³⁴ Velehradská tradice je doložena od druhé poloviny XIII. století, viz V. Chaloupecký, l. c., 591 (rejstřík: velehradská tradice).

³⁵ Srov. např. názor Fr. Hrubého, Církevní zřízení v Čechách a na Moravě od X. do konce XIII. století a jeho poměr ke státu, zvl. ot. ČCH XXII—XXIII (1917), 78, pozn. 5.

³⁶ B. Bretholz, l. c., 112—113.

³⁷ Rukopisné variace: Sekyrcostel, Sekircastel, Sekirkostel, Sekir.

³⁸ J. Dřimal, Připojení Moravy k českému státu za knížete Oldřicha, ČMM LXVIII, 1948, 22.

³⁹ I. L. Červinka, Slované na Moravě a říše velkomoravská (1928), 123. — O pozdějším určením hradiška I. L. Červinkou, Kde stával hrad Podivín?, Sborník velehradský, n. ř. č. 13 (1942), 14 se ještě zmíním.

⁴⁰ Srov. např. J. Pošvář, Moravská mincovna v Podivíně, Numismatické Listy IX, 1954, 8.

⁴¹ B. Bretholz, l. c., 169, 220.

⁴² B. Bretholz, l. c., 112 a násl. — CDB I, str. 62, č. 60; str. 63, č. 62; str. 64, č. 63; str. 67, č. 64; str. 68, č. 65; str. 69, č. 66; str. 70, č. 67; str. 70, č. 68; str. 72, č. 69; str. 73, č. 70; str. 74, č. 71; str. 75, č. 72; str. 77, č. 73; str. 77, č. 74; str. 78, č. 75; str. 79, č. 76. Z literatury srov. např. V. Novotný, l. c. I, 2 (1913), 127 a násl.

⁴³ CDB I, str. 62, č. 60.

⁴⁴ CDB I, str. 63, č. 62; str. 67, č. 64.

⁴⁵ CDB I, str. 64, č. 63.

⁴⁶ CDB I, str. 68, č. 65; str. 69, č. 66.

⁴⁷ CDB I, str. 70, č. 67.

⁴⁸ CDB I, str. 73, č. 70.

⁴⁹ Podobně si Jaromír-Gebhart počínal před tím s Vratislavovými listy Alexandrovi II., nesenými do Říma Hagensem. Srov. B. Bretholz, l. c., 123.

⁵⁰ Plyne to ze tří papežských listů, dat. 22. IX. 1074 (viz CDB I, str. 74, č. 71; str. 75, č. 72; str. 77, č. 73) Jaromíru-Gebhartovi, Vratislavovi II. a biskupu Janovi.

- ⁵¹ V papežských listech je také pražské biskupství nazýváno „hradem sv. Václava“.
- Viz CDB I, str. 73, č. 70.
- ⁵² CDB I, str. 78, č. 75; str. 79, č. 76.
- ⁵³ Srov. historii o toskánské hraběnce Mathildě; *B. Bretholz*, I. c., 126 a násl.
- ⁵⁴ *B. Bretholz*, I. c., 169.
- ⁵⁵ CDB I, str. 140, č. 138; str. 161, č. 157. — *Fr. Heřmanský*, Letopis Vincenciův a Jarochův (Živá díla minulosti, XIII, 1957), 144, 226.
- ⁵⁶ Srov. *J. Dobiáš*, Dějiny král. města Pelhřimova a jeho okolí I (1927), 23 a násl.
- ⁵⁷ CDB II, str. 21, č. 23; str. 28, č. 31.
- ⁵⁸ CDB II, str. 202, č. 216; str. 204, č. 217. — Srov. *V. Novotný*, České dějiny I, 3 (1928), 506.
- ⁵⁹ Tato listina by byla musila být proto vydána před 15. VIII. 1198, kdy Přemysl byl povýšen na krále. Nedaroval snad Přemysl znovu Podivín (tj. desátky) pražskému biskupu Břetislavu Jindřichovi v letech 1192—1193?
- ⁶⁰ CDB II, str. 225, č. 235; str. 227, č. 237. Z toho je opět patrné, o co při darováních „hradu“ šlo.
- ⁶¹ Děkuji srdečně prof. Fr. Dostálovi za toto laskavé upozornění a zároveň i za poskytnutí urbaniálního zápisu o kanovnícké prebendě v Podivíně z r. 1508.
- ⁶² CDM XV, str. 4, č. 4.
- ⁶³ Srov. např. *L. Hosák*, Historický místopis země moravskoslezské (1938), 482.
- ⁶⁴ CDM IX, str. 3, č. 2.
- ⁶⁵ Olomoucký kapitulní archiv, sign. E II 15, fol. 26. — Podle sdělení prof. Fr. Dostála se tento zápis opírá o text privilegia krále Vladislava Jag. dat. 26. XI. 1492 (Olomoucký kapitulní archiv, sign. A IV d 14/1).
- ⁶⁶ CDB I, str. 251, č. 287.
- ⁶⁷ Kastelán Tvrdiše 1174 (CDB I, str. 239, č. 270). Asi též Tvrdiše svědčí také jakožto kastelán hodonínský na rajhradské listině 1169 (CDB I, str. 219, č. 274), ale tato listina je podezřelá, srov. *V. Richter*, Několik plánů z Hranic, ČSPS LX, 1952, 84. — Kastelán Ruprecht 1195 (CDB I, str. 446, č. 411, fals. XIV. století). — Kastelán Boruta 1222 (CDB II, str. 231, č. 239; CDM II, str. 129, č. 125, srov. *J. Šebánek*, Moderní padělký v mor. diplomataři Bočkově do r. 1306, zvl. otisk ČMM LX, 1936, 34 [60]). — Kastelán Oldřich s bratrem Štěpánem 1248—1257 (CDM XV, str. 4, č. 4; CDM III, str. 248, č. 258, srov. *J. Šebánek*, *S. Dušková*, KK, str. 220). — CDM I, str. 133, č. 149 (1055); CDM I, str. 289, č. 312 (1174); CDM II, str. 149, č. 146 (1223) jsou Bočkovy padělký (*J. Šebánek*, I. c., ČMM LX, 1936, 33, 41, 44). — Bočkovým podvrhem je rovněž CDM I, str. 112, č. 127 (*J. Šebánek*, I. c., 33), kdežto CDM I, str. 139, č. 160 (1063); CDM I, str. 140, č. 162 (1068); CDM I, str. 195, č. 216 (1110) jsou Bočkem upraveny podle Kosmy (*J. Šebánek*, I. c., 35, 58).
- ⁶⁸ CDM XIII, str. 80, č. 61.
- ⁶⁹ *L. Hosák*, K dějinám města Podivína, Od Horácka k Podyjí IX, 1931—1932, 91.
- ⁷⁰ CDB II, str. 227, č. 237.
- ⁷¹ Jistý Herbord byl později kapitulním proboštem a děkanem v Olomouci. Srov. *M. Zemek*, Posloupnost kanovníků metropolitní kapituly u sv. Václava v Olomouci, VVM IV, 1949, 169.
- ⁷² CDB I, str. 53, č. 54.
- ⁷³ CDM XV, str. 4, č. 4.
- ⁷⁴ Srov. např. *J. Noháč*, Břeclavský okres (Vlastivěda moravská 1911), 145; *L. Hosák*, Historický místopis země moravskoslezské (1938), 258; *I. L. Červinka*, I. c., Sborník velehradský n. ř. č. 13 (1942), 14.
- ⁷⁵ Vyobrazení u *J. Noháče*, I. c., str. 141, obr. 48. — *Zd. Láznicka*, Moravská města (1948), 28.
- ⁷⁶ Na pozdním pohledu (kol 1730, foto odbočka Pam. ústavu v Brně) se však jeví městská zeď, příkop, dvě věžovité brány a pfortna.
- ⁷⁷ Zprávy památkové péče I, 1937, seš. 8, str. 11.
- ⁷⁸ *I. L. Červinka*, I. c., Sborník velehradský, n. ř. č. 13 (1942), str. 14.
- ⁷⁹ *J. Poulik*, Výsledky výzkumu na velkomoravském hradišti „Valy“ u Mikulčic, Památky archeologické XLVIII. 1957, 354.
- ⁸⁰ SAB, Josefínium D6/1048.
- ⁸¹ *B. Bretholz*, I. c., 113, 169. — Srov. FRB II (1874), 95, 143.
- ⁸² CDB I, str. 251, č. 287.
- ⁸³ *B. Bretholz*, I. c., LXXXIX.
- ⁸⁴ Srov. příklady u *Ant. Profouse*, *J. Svobody*, Místní jména v Čechách IV (1957), 103—104.

⁸⁵ Zbornik filoloških i lingvističkih studija A. Beliću povodom 25godišnice njegova naučnog rada... (Beograd 1921); rec. O. Hujer, Listy filologické L, 1923, 346. — T. Lehr—Splawiński, O pochodzeniu i praojczyźnie Slowian. (Prace Instytutu zachodniego, Nr. 2, 1946), 79. — Prof. Dr. V. Machkovi děkuji srdečně za přátelské upozornění na tyto souvislosti.

⁸⁶ SAB, Retifikace A 242, 242/3. — Od Podivína jsou Mikulčice vzdáleny vzdušnou čarou 15 km.

⁸⁷ SAB, Josefinum D6/1053.

⁸⁸ Viz J. Poulik, l. c., Pam. arch. XLVIII, 1957, 242 a 245, obr. 3.

⁸⁹ SAB, indikační skizza Mikulčic z r. 1827. — J. Poulik, l. c., Pam. arch. XLVIII, 1957, str. 244, obr. 2; str. 245, obr. 3.

⁹⁰ Lokalisování Slavnice do katastru Mikulčic značně působí na práci Fr. Boráka, Bánov, VVM III, 1948, 121, jelikož itinerář Břetislava II. 1099, Podivín—Slavnica—Lucké území (tj. podle Fr. Boráka Hluk u Uher. Brodu), by byl — mírně vzato — nepochopitelný.

⁹¹ B. Bretholz, l. c., 113, 121, 122.

⁹² B. Bretholz, l. c., 204.

⁹³ FRB II, 219.

⁹⁴ J. Poulik, l. c., Pam. arch. XLVIII, 1957, 243, 244.

⁹⁵ Podle J. Noháče, l. c., 257, původní kostel v Týnci (sv. Jana Křtitele) prý stál „venku za osadou směrem k Tvrdomicím“. Fr. Fintašl, Po vpádech kuruckých na jihovýchodní Moravě (1708—1710), Od Horácka k Podyjí IX, 1931—1932, 87, však píše, že kaple sv. Jana Křtitele ležela mimo osadu, ukryta v lese.

⁹⁶ CDM I, str. 112, č. 127.

⁹⁷ J. Poulik, l. c., Pam. arch. XLVIII, 1957, 260 a násl.

⁹⁸ L. Hosák, Historické poznámky k archeologickým objevům u Mikulčic, Historický sborník (Studie Krajského musea v Gottwaldově, společ. vědy, č. 13, 1957), 9 a násl., zabývá se hlavně pozdními zprávami o okolí Mikulčic.

⁹⁹ CDB I, str. 333, č. 366. — Srov. V. Richter, l. c., ČMM LXV, 1943, 43.

¹⁰⁰ De conversione Bagoariorum et Carantanorum libellus, MGH SS XI, 6—14.

¹⁰¹ W. Meyer—Lübke, Romanisches etymologisches Wörterbuch (1911), str. 586, č. 7793.

¹⁰² CDB II, str. 227, č. 237.

¹⁰³ Prestan a Vikard vystupují v družině svědků i na zábrdovických listinách Přemysla Otakara I., viz CDB II, str. 393, č. 363; str. 396, č. 364; srov. J. Šebánek, Archivy zruš. kláštera mor. a slez. 1. (Publikace Zem. archivu v Brně n. ř. I, 1932), str. 2, č. 9, 10.

¹⁰⁴ L. Hosák, Hist. místopis atd., 261.

¹⁰⁵ CDM III, str. 41, č. 52; str. 54, č. 71; srov. J. Šebánek—S. Dušková, KK, str. 38, 50.

¹⁰⁶ Není ostatně koncové -r v Zekir Kosmovy kroniky chybným čtením původního „t“ originálního rukopisu?

¹⁰⁷ Srov. např. přehled u J. Pošváře, l. c., Numismatické Listy IX, 1954, 9 a násl., kde se uvádí i názory G. Skalského.

¹⁰⁸ B. Laum, Heiliges Geld. Eine historische Untersuchung über den sakralen Ursprung des Geldes (1924).

¹⁰⁹ Thad. Kowalski, Relatio Ibr m ibn Ja'kūb de itinere slavico, quae traditur apud Al-Bekr (Monumenta Poloniae historica, n. s. I, 1946), 146. — Srov. J. Pošvář, Mincevní regál v říši Velkomorávske, Numismatické Listy XI, 1956, 139.

¹¹⁰ V. Machek, Etymologický slovník jazyka českého a slovenského (1957), 372. — Slovo „platiti“ nesouvisí však s „plátnem“ (lněnou tkaninou).

¹¹¹ Thad. Kowalski, l. c., 81—84 (pozn. 49).

¹¹² Tamže, 130—131.

¹¹³ V. Machek, l. c., 212.

¹¹⁴ Ant. Profous, Místní jména v Čechách II (1949), 342.

¹¹⁵ J. Dřimál, l. c., ČMM LXVIII, 1948, 39. Exkurs k lokalizaci hradu „Businc“ tamže, 47.

¹¹⁶ J. Stanislav, Slovensky juh v stredoveku (Spisy jazykovedného odboru Matice slovenskej, ser. B. sv. 1—2, 1948).

¹¹⁷ Na rozdíl od J. Stanislava soudím, že Božán—Božañ nemůže být posesivem, odvozeným od osob. jména, jelikož tento druh posesiv není doložen před X. stoletím.

ПОДИВИН, ЗЕКИРКОСТЕЛ И СЛИВНИЦЕ

На основании изучения письменных документов можно сказать, что в Моравии в 10 в. существовало епископство. В грамоте от 976 г., изданной архиепископом Виллигисом из г. Майнца, приводится „моравский“ епископ. Кроме того пражский летописец Космас упоминает моравского епископа Врацена, деятельность которого относится к времени до пражского епископа Шебиржа (1030—1067). Учитывая традицию Оломоуцкого епископства, основанного в 1063 г., надо предполагать, что в Моравии до 1063 г. были назначены два епископа. Кроме того Космас знал грамоту „privilegium Moravtensis ecclesiae“, о которой можно доказать, что она относится к 10 в. Наконец из анализа описания Пражского епископства от 1086 г. вытекает, что Моравия не принадлежала к этому епископству, так как „media silva More“ обозначает „Alemure“ (по письменным документам Dagome iudex от 990—992 гг.) и „saltus Marahorum“ (из летописи Адама из Бремена), т. е. горы между Моравией и Силезией. Моравское епископство было восстановлено приблизительно в 973 г., о чем свидетельствует также фальсификаторская деятельность епископа Пилгрима из Пассау, и прекратило свое существование около 1017 г.

Автор ставит себе вопрос, можно ли определить бывшую резиденцию вышеупомянутого епископства, основанного, повидимому, в 10 в. История моравского замка Подивина в 11—12 вв. доказывает, что прекратившие сегодня свое существование Зекиркостел и Сливнице, названные летописцем Космасом, были в 10 в. резиденцией моравского епископства. Автору удалось определить, что места Зекиркостел и Сливнице (собственно говоря Славнице), находились в прямом соседстве с великоморавским городищем вблизи села Микульчице, где как раз производят большие раскопки с замечательными находками. История села Микульчице следующая: до 9 в. это село было огороженным местом, где совершался обряд жертвоприношения, в 9 в. великоморавским замком, известным в 1015 г. под названием „Бусинц“, в 10 в. костелом с неогороженной резиденцией епископа „Зекиркостел“ и наконец селом Славнице, где происходили торги. В 11 в. принадлежавший Пржемысловичам замок Подивин выполнял некоторые функции последних двух мест. Этимология названия Зекиркостел (Зекир-Костел) свидетельствует о том, что недалеко от него находился монетный двор, так как „zekir“ можно производить от арабско-еврейского слова „sekkah“ (т. е. монетный чекан).

Перевод: Ярки Бронца

PODIVÍN, ZEKIRKOSTEL AND SLIVNICE

According to the written documents there existed an episcopate in Moravia in the 10th century. In 976 a „Moravian“ bishop is brought out in the Mayence archbishop's Willigis charter, and the Prague annalist Kosmas mentions in Moravia a bishop Vracen before the time of the Prague bishop Sebif (1030—1067). The Olomouc tradition, where episcopate was established in 1063, presupposes two suffragans in Moravia before 1063. In addition to this Kosmas knew „privilegium Moraviensis ecclesie“ about which we can prove it being the 10th century charter. Finally, analysing the description of the Prague episcopate from 1086, it comes out that Moravia did not belong to the Prague diocese for „media silva More“ means „Alemure“ of the Dagome iudex document (990—992), and „saltus Marahorum“ of Adam of Bremen is of the same meaning, i. e. a mountain-range between Moravia and Silesia. The Moravian episcopate was reestablished in about 973, what proves the falsificatory activities of the Passau bishop Pilgrim, and perished in about 1017 after Přemyslide's conquest of Moravia.

The author puts down the question whether it is possible to define the former seat of this Moravian episcopate of the 10th century. The 11—12th centuries history of the Moravian castle Podivín proves that the above mentioned seat of the 10th century were the now perished localities of Zekirkostel and Slivnice known especially from Kosmas. The author succeeded in localising the up to the present time indefinit Zekirkostel and Slivnice, i. e. Slavnice, in the direct vicinity of the Great Moravian „hradště“ (= civitas) near Mikulčice, where the vast excavations are just being carried out with very outstanding findings. The history of the locality near Mikulčice runs approximately as follows: before the 9th century the fenced Slavonic place of sacrifice, in 9th century the Great Moravian castle known as „Businc“, in the 10th century the episcopal church with the homestead of Zekirkostel and the market-town Slavnice. In the 11th century some functions were transferred from these localities to the Přemyslide castle od Podivín. The Zekirkostel's etymology (Zekir-kostel) witnesses there was an episcopal mint in Zekirkostel, for „zekir“ we can derive from the arabojewish „sekkah“ = the minting instrument.